

Федір ШАНДОР

Ключові поняття: особистість, виховання, свідомість, національна ідея, національна свідомість.

Національна ідея – це підґрунтя духовного буття і духовної творчості українського народу, концентровані уявлення нації про її цінність для цивілізації в умовах глобального розвитку.

З огляду на це національна ідея постає осердям національної свідомості, в якій вона посідає місце домінанти.

УДК 351.858

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ОСЕРДЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

© Ф. Шандор, 2011

аціональну свідомість можна визначити як усвідомлення місця й ролі своєї нації в системі суспільних відносин, розуміння національних інтересів, взаємовідносин своєї нації з іншими соціально-етнічними спільнотами, що проявляється в ідеях, почуттях, прагненнях. Усі чинники об'єднуються в теоретичну систему, що відображає ідеал, до якого прагне нація, і модель суспільного устрою, який має забезпечити практичне досягнення поставленої мети. Водночас у національній самосвідомості напружуються і займають свою нішу ідеальні імперативи волі – моральні принципи та норми, покликані стимулювати громадянську активність громадян. Наявність різних ідеальних образів, світоглядних орієнтирів, моральних цінностей та імперативів, ідеалів і принципів їх здійснення дає змогу нації адекватно оцінити своє місце у людській спільноті, власні можливості та перспективи. На цьому ґрунті викристалізовується стратегічна мета національного прогресу – національна ідея як дороговказ національного відродження й розвитку. Адже національна

ідея – це підґрунтя духовного буття і духовної творчості українського народу, концентровані уявлення нації про її цінність для цивілізації в умовах глобального розвитку.

З огляду на це національна ідея постає осердям національної свідомості, в якій вона посідає місце домінанти. Притому в кожній нації у процесі її історичного розвитку формувалося власне уявлення про таку домінанту. І те, що було прийнятним для однієї нації, може бути чужорідним для іншої. До того ж слід розрізнити етнічну та національну домінанти. Перша, як етнокультурний чинник, визначає своєрідність і спрямованість розвитку етносу як природного феномена в географічно-ландшафтному середовищі, тоді як національна домінанта, зумовлена історичними й політичними вимогами та реаліями, пов'язана з конституюванням нації як суб'єктивної і політичної спільноти в культурному й геополітичному просторі. Проте в національній домінанті обов'язково присутня в «знятій» формі ідея титульної етносу.

На думку А. Астаф'єва, українська національна ідея має відповідати наступним вимогам. По-перше, стати головним змістом творення національної, соціально згуртованої держави і бути фундаментом стабільності останньої. По-друге, легітимізувати докорінні суспільно-економічні перетворення, дати їм «друге дихання». По-третє, ґрунтуючись на політичній концепції нації, вона є прийнятною і сприйнятною всіма етнічними групами України. По-четверте, національна ідея має стати стрижнем формування і функціонування національної само-свідомості й національної свідомості загалом. По-п'яте, на різних рівнях національної свідомості (державно-політичному, теоретичному, буденно-

му) національна ідея повинна бути конституюваною і концептуально розробленою та інтеріоризованою. По-шосте, національна ідея має стати світоглядним орієнтиром у системі освіти, виховання, у сфері соціалізації особи. По-сьоме, національна ідея повинна забезпечити консолідаційні процеси у суспільстві – між нацією і соціумом, між центром і регіонами, між політичними партіями і рухами [2, 424].

З огляду на зазначені вище вимоги на роль української національної ідеї можуть претендувати різні цінності. Але всі вони в українських реаліях обов'язково мусять співвідноситися з такими змістовими характеристиками і засадами:

1) бути скоригованими відповідно до сучасних реалій та цілей національного розвитку;

2) відобразити загально визнані в суспільстві пріоритети;

3) держава в цій системі цінностей має стати не самоціллю, а інструментом, який забезпечує досягнення мети, і засобом самоутвердження нації;

4) наслідком переосмислення смисложиттєвих цінностей у сучасних умовах обов'язково має бути національна ідея;

5) остання повинна увібрати настанови національної свідомості на: а) гармонійний зв'язок з природою, землею, приватну власність на неї та родинний принцип успадкування; б) найвищу вартість – Україну як спільну батьківщину всіх громадян, що проживають на її території; в) соборність, збереження існуючих кордонів і захист територіальної цілісності держави; г) юридичну рівність громадян України; д) духовну та культурну цілісність і самобутність, що є важливим чинником самоутвердження та консолідації нації; е) самодостатню особливість,

національну самоповагу, патріотично орієнтовану діяльність як спосіб самовираження особи; є) культурну, психологічну сприйнятливість (завдяки геополітичній та геостратегічній межовості між Заходом і Сходом) до прогресивних надбань інших націй;

б) національна ідея – легітимізує-ча підстава захисту інтересів людини, нації і держави;

7) національна ідея – це сполучна ланка між минулим, сучасним і майбутнім нації, яка формує і закріплює у національній свідомості почуття спільності історичної долі, розуміння спільного майбутнього в громадянському демократичному суспільстві;

8) не мати ідеологічної забарвленості або суцільної зануреності в архетипи, в «систему міфологем культури»;

9) бути формою громадянської, соціальної, національної самоідентифікації [2, 425].

Виокремлені параметри української національної ідеї можна однозначно вважати чинниками націєтворення, які дають змогу розвивати національну свідомість на основі загальнолюдських цінностей у поєднанні з національною традицією.

Формування особистості на засадах національної ідеї починається в колі родини, дорослі члени якої передають дитині не тільки певні погляди, але й зразки поведінки. Це відбувається на підставі функціонування механізму так званої дифузної підтримки: родина допомагає дитині засвоїти основні національні цінності. Ментально-духовний світ родини має найбільший потенціал для відтворення культурного середовища етнотрупи, її традицій, звичаїв і обрядів. Українська сім'я ґрунтується на мудрості життя, яка полягає у продовженні свого роду, свого доброго імені – народити й виплека-

ти дитину, передати їй духовну спадщину минулих поколінь, забезпечити цим її вічність. В основі такої системи виховання має лежати формування основних компонентів духовного світу дитини як майбутньої особистості, серед яких слід вирізнити національну психологію, національний характер і народну мораль [4, 3].

Важливою ланкою у вихованні цілеспрямованої, творчої, самостійної особистості з яскраво вираженою національно-громадянською позицією, ціннісні орієнтації і спосіб життя якої зумовлені потребами часу і суспільним розвитком, є система освіти. Під час навчання у школі та вищому навчальному закладі відбувається становлення особистості та утвердження нею власного «Я». Наслідком цього процесу є засвоєння індивідом громадянських норм і національно-культурних цінностей, соціально-рольових функцій в особистісній і професійній сферах, активне включення його в професійно зорієнтоване життя. Тому система освіти відіграє надзвичайно важливу роль у становленні особистості, збагачуючи її когнітивну сферу професійними знаннями, вміннями і навичками, розвиваючи аналітичне мислення, формуючи модель професійної поведінки.

Виховання молоді на засадах національної ідеї разом із освітніми закладами активно здійснюють і засоби масової інформації. У демократичному, правовому суспільстві ЗМІ відіграють одну з провідних ролей у функціонуванні громадянського суспільства та владних інститутів. Подекуди вплив незалежних засобів інформації є більш потужним, аніж діяльність політичних партій та громадських об'єднань. Тому становлення українських ЗМІ як потужного чинника мобілізації та інтеграції суспільства навколо національної ідеї є

неодмінною умовою його демократичного розвитку. В цьому процесі сучасні популярні серед молоді ЗМІ, різні молодіжні програми зобов'язані мати національне осердя. Саме ЗМІ покликані навчити молодь не тільки вміти заглиблюватися в зміст національних духовних цінностей, але й ефективно використовувати у власному житті могутній потенціал історичних легенд, переказів, народного епосу, пісень, танців, обрядів, традицій, звичаїв, національних святинь (гімну, прапора, герба), реліквій, мови, культурних, мистецьких, літературних здобутків, економічно-соціальних надбань.

Національне виховання забезпечує духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь минулих, сучасних і майбутніх. У процесі національного виховання формується національна самосвідомість особистості, яка сприяє самоідентифікації індивіда зі своєю нацією, утвердженню самоцінності історичної пам'яті, вибудові на її засадах відповідної аксіологічної системи, що, своєю чергою, є життєво необхідною передумовою повноцінної самореалізації людини, усвідомлення себе представником своєї нації, носієм національної культури, репрезентанта її історії. «...Результатом національного виховання має бути сформована цілісна особистість – повноправна, самостійна та творча, яка відчуває свою співпричетність до української національної культури, ідентифікує себе з українською нацією й реалізує свої потенційні можливості на благо України» [1, 54].

Водночас у процесі виховання особистість має не лише засвоїти національну культуру, але й стати її носієм і творцем. Адже саме крізь призму національної ідеї, національної культури індивід освоює національне і розвиває його в процесі власної культуротвор-

чої діяльності. Національна ідея стає визначальним засобом включення особистості в суспільне буття і підставою формування основних рис її характеру, генерує в свідомості людини національний образ світу, ментальність, розуміння нею власної ролі й місця в процесах державотворення. Отже, самовизначення особистості у світі національної культури на підставі досягнення національної ідеї є провідною лінією її духовного освоєння світу. Це зумовлено тим, що нація для сучасної людини є життєво важливою історичною спільнотою, яка акумулює та особливим чином трансформує історичний досвід людства, створює умови для найбільш повного забезпечення можливостей реалізації життєвих настанов і цілей індивіда.

Тому сучасна держава має організувати, координувати і контролювати ефективність втілення національної ідеї. Чітко дотримуючись принципу невтручання у внутрішні справи різних недержавних інституцій, саме держава покликана стежити за перебігом і наслідками публічної діяльності всіх без винятку суб'єктів суспільного життя. Якщо якась політична партія, громадська організація, релігійна конфесія тощо своїми діями деформує національну самосвідомість громадян, принижує їхню національну гідність, пропагує антипатріотичні настрої, зневажає святині українського народу, – «держава повинна рішуче класти край таким діям і запобігати можливості їхнього повторення» [7, 136]. Водночас, якщо «національна ідея визріває в таких країнах, як Україна, де є суттєві відмінності в економіці регіонів, в їх політичних традиціях, культурі, в етнічній структурі населення, у вживанні мов і т. ін., то надій на стихійне становлення і розвиток національної ідеї мало.

Потрібна політична воля інтелектуальних і правлячих еліт з підтримки процесу розвитку і поширення національної ідеї, недопущення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, масова політична освіта в дусі поваги до національних цінностей України, виховання особистості як патріота і громадянина. В цій ситуації держава повинна стати не тільки результатом реалізації національної ідеї, але й інструментом її подальшого розвитку, регулятивного впливу на регіони і маси, на системи освіти, науки, виховання. Слабка держава не може виконати таке завдання і буде зберігати великий потенціал дезінтеграції» [6, 12].

З огляду на ці моменти сьогодні постає питання посилення виховної, консолідуючої ролі національної ідеї в українському суспільстві. В цьому контексті найбільш нагальними й невідкладними для України є завдання проявом державно-політичної солідарності в українському суспільстві на протипагу посиленню регіональної сегментації країни, зміцнення національної і громадянської консолідації українського суспільства, формування у громадян України колективної національної ідентичності, розвиток української національної культури, розширення простору української мови, інтеграція представників національних меншин в українське суспільство з урахуванням відповідних європейських критеріїв, формування й утвердження української національної еліти, розвиток і підтримка національної самосвідомості громадян України та поширення її в середовищі всіх суспільних верств.

В умовах суверенної, незалежної держави необхідно забезпечити щонайсприятливіші умови входження національної ідеї в духовне життя

українського суспільства на підставі звернення до національних витоків, до джерел народної культури, мудрості. Адже національна ідея має відповідати потребам переважної більшості мешканців країни. Навіть незначний відсоток громадян, налаштованих проти національної ідеї, може дестабілізувати суспільну ситуацію та унеможливити її реалізацію. Водночас національна ідея має бути не тільки привабливою, але й корисною і для держави, і для її громадян. Саме поєднання цих суспільних чинників є запорукою реалізації національної ідеї.

Завдяки розвитку національної свідомості індивіда, осердям якої є національна ідея, відбувається становлення цілісної особистості. Тільки вона може вийти на рівень такої соціальної активності, в якій відбувається не просто дія, а дія оцінна, відчувається гуманність зв'язків, привабливість комунікаційного спілкування між людьми. Це означає, що кожний акт своєї діяльності індивід співвідносить не тільки зі своїми власними потребами, але й із потребами суспільства, соціальної групи чи верстви. Мотивація соціальної активності значною мірою зумовлюється адекватними ціннісному буттю людини аксіологічними орієнтаціями, що ґрунтуються на принципах її духовного і практичного самовизначення [3, 63]. Інакше кажучи, зумовлена усвідомленням буття цілісність особистості утверджує умовою свого існування подолання суперечностей розвитку, створення «олюднених умов», тобто таких, яким притаманний найвищий ступінь свободи. Екзистенціали цілісної особистості, домігантою орієнтацій якої є національна ідея, – це совість, добро, мораль, етнічна спільнота, захист людських прав, індивідуальна свобода, збереження культурних традицій, спра-

ведливість тощо. Саме вони формують не тільки всеохоплюючий погляд на суспільство, але й водночас постають реалізацією алгоритмів, через котрі проявляється сутність особистості. У центрі динаміки такого суспільства – історично-етнічні індивідууми з їхніми несхожими потребами, прагненнями та віруваннями, різними процесами творчого характеру, проектуванням

смислів нової духовності та світосприймання, що виходить за межі можливого в сучасному світі, слугує світоглядним і організаційним проривом у майбутнє [5, 87]. Цілісність особистості – це та самоцінна сфера, в котрій мають місце невідчужений вплив і гра природних та суспільно-національних вимірів життя.

Література

1. **Авер'янова Н.** Національне виховання в контексті глобалізації // Вісник Київськ. націонал. ун-ту ім. Тараса Шевченка – Сер. українознавство. – Вип. 11. – К., 2007. – С. 53 – 56.
2. **Астаф'єв А. О.** Національна ідея в цивілізаційному процесі // Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2002. – 864 с.
3. **Воронкова В.** Метафізичні виміри людського буття (проблеми людини на зламі тисячоліть). – Запоріжжя, 1999.
4. **Головатий М.** Етнічна ідентифікація українства: навіщо вона? // Персонал плюс. – 2006. – № 43 (194) 27 жовтня – 2 листопада.
5. **Кутняк І. М.** Національна свідомість у контексті антропологічно-екзистенційного виміру // Мультиверсум. Філософ. альманах. – К.: Центр духовної культури, 2004. – № 41.
6. **Михальченко М. І.** Українська національна ідея як регулятивна сила в загальнодержавному і регіональному масштабах // Регіональні версії української національної ідеї: спільне і відмінне: Зб. статей. – К.: Світогляд, 2005. – 186 с.
7. **Ситник П. К.** Формування національної самосвідомості та патріотизму громадян України // Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О. С. Власюка. – К.: НІСД, 2002. – 864 с.

Резюме

- *Національна ідея розглядається як осердя національної свідомості з огляду на національні витоки, джерела народної культури, мудрості українського суспільства.*
- *Национальная идея рассматривается как стержень национального сознания в его связи с национальными истоками, народной культурой, мудростью украинского общества.*
- *The national idea is considered as a core of the national consciousness, in its connection with origins of the nation, the folk culture and wisdom of the Ukrainian society.*